

Lacxman: een onderzoek Erwin Wittevrongel

i. Materiaal werd via een enquête onder lesgevers, beleidsvoerders en experts verzameld; materiaal dat uiteindelijk zal worden verwerkt tot een rapport (in alle luwte gebeurde dat, om te vermijden dat het gerucht over de bevraging zèlf al de deelnemers zou beïnvloeden bij het antwoorden of opstellen van inzendingen). Gestandaardiseerde vragenlijsten, interviews of de mogelijkheid tot een vrij gekozen vorm (mondeling dan wel schriftelijk) behoorden tot de mogelijkheden om te participeren.

ii. Volgende tendensen zijn overkoepelend uiterst frappant voor de drie soorten verzamelde gegevens. Over de kwaliteit van het eigen opereren (als instelling of als individu in een instelling) wordt door de bevroegden steevast gereflecteerd in verhouding tot de extra-pedagogische actoren uit het kunstenveld: de relatie die door de onderwijsinstituten wordt ontplooid tot de instellingen van het kunstenveld en tot de bevoegde overheden is een steeds terugkerend onderwerp van reflectie. De interne cultuur van de onderwijsinstelling is dan weer een volgend erg belangrijk punt: ze wordt door de bevroegden systematisch beschreven in verhouding a) tot de rol van het beleid en de beleidsvoerders, b) tot de directe context van het lesgeven (de atelierwerking, de collega's en de studenten), c) in relatie tot de individuele definiëring van het kunstenaarschap, de kunsten (of De Kunst) en het kunstenveld en d) tot het (eigen) pedagogisch functioneren.

iii. We beperken ons hier in een eerste bespreking tot een kleine greep uit het materiaal, vooral dan uit de brieven die door experts werden ingezonden. Participanten blijven uiteraard anoniem.

iii.i. ' Beste vriend, Toegevoegd aan dit schrijven vind je een aantal bevindingen die een samenvatting zijn van een deel van mijn werkzaamheden, waarmee je vertrouwd bent. Ze staan neergeschreven als een lezing, omdat ik deze tekst met dit doel heb moeten schrijven en ik niet inzie waarom ik voor jou nog eens een nieuwe transcriptie van mijn ideeën en vaststellingen zou moeten neerpennen. Ik vermoed dat je vooral de delen boeiend zal vinden die handelen over de verplichting als wetenschapper les te geven en volgens welke inbedding dat structureel steeds meer

moet gebeuren (volgens het Duitse model en volgens het Amerikaanse systeem). Verder ook door die delen waar ik de karakteristieken van het bedrijven van de wetenschap vergelijk met die van de kunstenaar, geënt op een deels gelijklopende, of beter gesteld, samenvallende geschiedenis van beide 'beroepen'. Mocht je verder nog vragen hebben of dingen van me willen weten, je weet waar je me vinden kan.

Groeten,
M. W. C.

P.s.: Vergeet niet dat mijn onderzoek dateert van enige tijd geleden, maar niettemin vind ik de vragen en ideeën die ik er uit destilleerde blijvend relevant, ook vandaag nog. '

iii.ii. ' Beste vriend, Dank voor je brief en de bijgevoegde tekst. Het is inderdaad niet verwonderlijk dat wetenschappers ten tijde van jouw bevraging ook al uitkeken naar de mogelijkheid les te kunnen geven. Dat je daarbij wijst op het verschil tussen het bureaucratische model dat in de Verenigde Staten wordt gehanteerd en het Duitse model is interessant, zeker gezien nu bijna zo goed als overal de eerste benadering in voege is. Daarbij wil ik opmerken dat het starten van een wetenschappelijke loopbaan als privaatsdocent een interessant geval is (Duitse systeem wat je bespreekt), zeker wanneer het de kunsten en het kunstonderwijs betreft. Hoewel lesgevers, net zoals de assistenten in het bureaucratische Amerikaanse model, ook in onze context meteen een salaris krijgen uitbetaald, kunnen ze evengoed op jaarlijkse basis worden ontslaan, zeker in het begin van hun loopbaan. Instituten voor hoger kunstonderwijs houden er immers de gewoonte op na nieuwkomers als gastdocenten aan te werven, een statuut dat na enige tijd in sommige instituten wel degelijk wordt omgezet in een aanstellingen voor 'onbepaalde duur'. Maar naar ik kan afleiden uit het ingezonden materiaal is dat eigenlijk een even precaire situatie: het kost de school enkel meer geld wanneer ze iemand in dat statuut ontslaan. 'Volle zalen trekken', zoals je dat ietwat ironisch omschrijft, is echter niet direct meer een verwachting of voorwaarde om les te mogen blijven geven, of toch geen rechtstreekse voorwaarde. Het aantal docenten verbonden aan een werkplaats of atelier wordt echter wel mee bepaald door het aantal instromende studenten, naast bijvoorbeeld ook de nodige expertise (artistieke en technische) waarmee de studenten per kunstdiscipline dienen omkaderd. De precieze verhouding tussen het aantal studenten en docenten is derhalve moeilijk vast te leggen volgens een vaste, voor alle richtingen op eenzelfde manier geldende verdeelsleutel. M.a.w., gastdocenten verkeren steeds in een precaire situatie, zeker in tijden dat de overheidsmiddelen

voor de onderwijsinstellingen fluctueren in negatieve zin. Anderzijds, beste M^{...}, voorziet ons systeem tegenwoordig nog steeds in de mogelijkheid om iemand voor een volledige loopbaan vast aan te nemen, om iemand te 'benoemen', zoals dat hier heet. Net zoals in het Duitse model dat jij beschrijft, 'komt men er dan niet meer van af'.

Je schrijft verder ook dat, eens de Duitse docent is aangesteld, hij het onderwerp van zijn lessen zelf mag bepalen, weliswaar, zoals je aangeeft, binnen de grenzen van de *venia legendi*. Deze gewoonte is aan onze instellingen voor kunstonderwijs erg gelijkend: iemand wordt aangenomen op basis van zijn verdiensten als kunstenaar, curator, criticus, ... of vanwege zijn specifieke expertise als theoreticus, uiteraard beantwoordend aan de noden zoals die staan gestipuleerd in de voorwaarden van de aanstelling. Echter, ondanks deze 'duidelijk' omschreven voorwaarden, krijgt de lesgever steeds de nodige vrijheid zijn eigen cursussen in te vullen. Hoe hij dat doet, daar moet hij veelal zelf op zoek naar. Docenten van de theorievakken kunnen zich baseren op cursussen van voorgangers of van collega's van andere scholen, ofwel gebruiken ze handboeken, al dan niet zelfgeschreven syllabi; of ze stellen zelf een nieuwe cursus samen. Niettemin: waarom de lesgever al dan niet als een 'goede' lesgever wordt erkend door de directe collega's, maar vooral, en veel belangrijker, ook door de collega's in beleidsfuncties — immers, daar hangt de verlenging van zijn aanstelling van af, toch als hij of zij gastdocent is—, dat is eerder onduidelijk. Hoewel docenten meestal op basis van een sollicitatiegesprek worden aangesteld, en daarmee dus werden erkend als voldoende gekwalificeerd, gebeurt het toch wel frequent dat ze heel snel worden afgevoerd, amper één tot twee jaar na hun aanstelling: 'hun contract wordt dan niet verlengd' zoals dat ontslag dan heet. Deze niet-verlenging, beste M^{...}, hoeft, gezien de jaarlijks herzienbare contracten, niet verder te worden gelegitimeerd, althans toch niet 'echt officieel'.

Op meer fundamentele vragen en opmerkingen over het leraarschap en de bepalingen die in het hoger kunstonderwijs worden opgelegd aan (nieuwe) lesgevers, zeker in het licht van wat ik je schreef over het subjectieve spreken/ weten waar het doceren eigenlijk pas echt start — en hoe het zijn tijd nodig heeft op dat punt te geraken —, daar zal ik het een andere keer meer uitgebreid over hebben.

Ik wou het hier echter toch nog even kort hebben over de aanwerving van praktijkdocenten, teneinde volledig te zijn m.b.t. het hier tot nu toe besproken punt: wat dat betreft geldt misschien nog meer dan voor theorieleraars wat Nietzsche schrijft — je verwijst overigens zelf naast Tolstoj en Lukacs ook naar Nietzsche heb ik gezien, maar in een ander doch verwant verband: 'het windvaanachtige van de opvoedkundige methoden en oogmerken valt hieruit te verklaren, dat de *oudste* en de *nieuwste*

culturele autoriteiten thans, als in een wilde volksvergadering, liever gehoord dan begrepen willen worden en koste wat kost met hun stem, hun geschreeuw, willen bewijzen dat zij *nog bestaan* of dat zij *reeds bestaan*.’ Vertaald naar de actualiteit van het hoger kunstonderwijs betekent dit dat bij het aanwerven van kunstenaars beleidsmakers steeds meer heil zoeken in elementen als succes en leeftijd van kunstenaars (lees: vooral jong) wanneer ze op zoek zijn naar een legitimatie voor aanwervingen. Daarbij dient succes opgevat als op dat moment erg zichtbaar in het werkveld van de kunsten, liefst zo internationaal mogelijk. Hoewel er in de diverse ateliers en richtingen uiteraard onder de betrokken collega’s een uitermate fijn ontwikkeld begrip en inzicht is gegroeid m.b.t. het zo kwalitatief mogelijk uitbouwen van de personeelsomkadering van praktijklessen – een inzicht en begrip dat uiteraard heel specifiek is toegesneden op de noden van de welbepaalde kunstdiscipline en de werkplaats waar de discipline wordt onderwezen, ondanks dat dus, beste M■■■, worden beleidsmakers steeds meer gedwongen t.a.v. derden (lees: de markt, potentiële studenten en hun ouders, kunstinstituten, beleidsmakers, andere hogescholen,...) te gaan voor zichtbaarheid, voor ‘visibiliteit’. Het moet een moeilijke oefening zijn. Uiteraard speelt ‘gedwongen’ expansie of het zich zomaar klakkeloos inschrijven in de marktlogica van een expansiemodel (‘wij zijn de grootste, en hebben de beroemdste kunstenaars in dienst: komt naar ons, komt dat kijken, komt dat zien!’) daarbij een doorslaggevende rol. Je verwijst er zelf naar in je lezing, en het is frappant dat sinds die tijd dat jij jouw onderzoek voerde en ideeën neerschreef, er zo weinig is veranderd. Beter gesteld, dat de tendenzen die jij beschrijft en voorziet, zich ten volle hebben doorgezet. Je noemt de grote onderwijsinstituten ‘staatskapitalistische ondernemingen’ die ‘niet meer kunnen worden bestuurd zonder grootschalige middelen’. ‘De arbeider, dat wil zeggen de assistent’, zo schrijf je, ‘is aangewezen op de arbeidsmiddelen die hem door de staat ter beschikking worden gesteld, waardoor hij net zo afhankelijk is van zijn instituutdirecteur als de arbeider in een fabriek’. Je voegt er nog aan toe, en dat lijkt me een belangrijke consequentie: ‘de instituutdirecteur heeft het naïeve idee dat het instituut ‘van hem’ is en handelt navenant, terwijl zijn positie vaak even precair is als elk ander ‘proletaröide’ bestaan en als dat van de *assistant* aan de Amerikaanse universiteit.’ De jobs van instituutdirecteurs en ook van de andere beleidsmakers direct onder hem zijn tegenwoordig, beste M■■■, slechts precair in die mate dat ze door andere hoger geplaatste directeurs dienen worden aanvaard. Alle beleidsfuncties zijn tegenwoordig geen verkiesbare functies meer. Enkel de leden van het onderwijzend en van het administratief personeel dat als (bijna minderheid) zetelt in de Raad (van bestuur van het instituut) moeten nog worden verkozen. Kandidaten voor de werkelijk beleidsvoerende functies worden

tegenwoordig door selectiecommissies aangeduid, commissies die in hoofzaak worden bezet door de beleidsmakers zelf en waarvan de andere leden verder ook door hen zelf worden aangeduid. Maar uiteraard heb je een uitermate groot inzicht in hoe structuren van afhankelijkheid werken en worden uitgebouwd. Je hebt die immers zelf uitgebreid besproken in je tekst: 'Politiek als beroep'. Beste M■■■, deze mail wordt al te lang, dus ik hou er voorlopig mee op. Ik wil enkel nog onderstrepen en bijtrede wat je schreef over geluk. Je zegt, terecht, dat ten tijde van jouw onderzoek het Duitse universiteitsleven is veramerikaanst, 'een ontwikkeling in volle gang', noem je het. 'De technische voordelen daarvan zijn boven elke twijfel verheven, net als bij alle kapitalistische en tevens gebureaucratiseerde ondernemingen. Maar de 'geest' die daar heerst, is anders dan de aloude atmosfeer van de Duitse universiteiten. Er ligt een buitengewone grote kloof, zowel uiterlijk als innerlijk, tussen de chef van zo'n grote kapitalistische onderneming en de gewoon hoogleraar oude stijl. Ook wat zijn instelling betreft. (...) Wat is gebleven en aanzienlijk versterkt, is het momentum dat eigen is aan de universitaire loopbaan: of het een privaatdocent, en al helemaal een assistent, ooit lukt de positie van gewoon hoogleraar te bereiken of zelfs in het instituutsbestuur terecht te komen, is puur een kwestie van geluk'.

Beste M■■■, ik laat je nu. Excuses voor het feit dat mijn replek enkel erg feitelijk jouw gemaakte punten illustreert en actualiseert, maar het leek me in een eerste fase van belang al op deze manier te reageren omdat ik weet dat je minstens bent geïnteresseerd in hoe je vaststellingen en voorspellingen al dan niet stroken met de huidige maatschappelijke ontwikkelingen.'

iv. Toen hij de mail naar M■■■ had verstuurd, kon hij alleen maar in de lijn van het aan M■■■ zonet geschreven antwoord verder mijmeren over hoe onwrikbaar reeds de huidige tendenzen zich al hadden geïnstalleerd. Het bleek hem dat een genuanceerd inzicht in de logica van deze ontwikkelingen bestuurders van universiteiten maar ook van kunsthogescholen niet mag ontbreken. Enkel dat soort inzicht kon immers worden ontwikkeld tot een kritische verhouding tot de logica van de expansie en van het veroveren van zoveel mogelijk marktaandeel: groei kent immers zoveel andere gedaanten, dat was hem duidelijk. Gelukkig bleek dat allerlei sociologen en vooral ook makers volop bezig waren de notie 'groei' (*growth*) op te nemen in een herdacht discours dat haar uit de louter economische logica trachtte te redden.

In dit verband kwam hem een ander stuk van M■■■ ' tekst voor de geest: 'Maar nu is het zo dat onze universiteiten, vooral de kleine, op het allerbelachelijkste af met elkaar in een permanente concurrentiestrijd zijn

verwikkeld om de meeste studenten te trekken. De medestanders van de universiteitssteden vierden de duizendste student met een feest, de tweeduizendste het liefst met een fakkeloptocht. De belangen van collegegelden – laten we er geen doekjes om winden – zijn mede afhankelijk van een ‘aantrekkelijke’ bezetting van de meest verwante vakken. En ook afgezien daarvan is het aantal toehoorders nu eenmaal een hard, kwantificeerbaar bewijs, terwijl de vraag of een wetenschapper bekwaam is, voor discussie vatbaar is en blijft en juist bij ambitieuze vernieuwers vaak (en volstrekt vanzelfsprekend) omstreden is. (...) De vraag of iemand een goede of een slechte leraar is, wordt beantwoord door de frequentie waarmee de heren studenten hem met hun aanwezigheid vereren.’

Dat er één en ander was veranderd sinds M... zijn kritiek verwoordde, dat was hem in feite al lang duidelijk. Het werd hem door het materiaal van de enquête enkel nog maar eens bevestigd. De paradox was dat de transformaties die hij in gedachten had niet de fundamentele logica van de ontwikkelingen betrof, maar louter het gevolg van de onvermoeibare manier waarop die logica zichzelf bleef overleven. Dat de pers nog erg recent ‘de miswaardering van het beroep van leraar’ uitgebreid onder de aandacht bracht was dan ook niet verwonderlijk. Wat Jacques Lacan in 1974 nog verkondigde over de overvloed aan kandidaat-opvoeders dat bleek niet langer van toepassing: het aantal lesgevers *in spe* kelderde op dit ogenblik met de minuut, zo getuigden toch de betrokken minister en de kranten. Destijds was het leraarschap erg gegeerd: het werd blijkbaar gepercipieerd als een ‘voordelige positie’; zo noemde ook Lacan het nog in zijn bijna cynische antwoorden op de vragen van de Italiaanse pers (zijn antwoorden werden overigens vereeuwigd in de tekst ‘Triomf van de religie’). De voordelen wogen tegenwoordig blijkbaar niet meer op tegen de nadelen: zo kon hij enkel samen met de kranten en televisiejournals vaststellen. Uiteraard was het zaak hier enige nuance in aan te brengen. Hij besloot te gaan slapen om dan morgenvroeg met een frisse geest het materiaal, vooral de brieven van de experts, opnieuw door te nemen. Eens dat was gebeurd, zou hij zijn vriend, zoals hij hem had beloofd, opnieuw schrijven over minder feitelijke aanvullingen op wat M... uiteindelijk al lang had vastgesteld en had uitgeschreven.

v. Eens wakker en uit bed gewipt, had ik, na de krant te hebben doorgenomen, M... voorzien van het antwoord dat ik hem verschuldigd was, een schuld die ik overigens geheel enkel mezelf had opgelegd. In mijn mail getuigde ik van Lacans bedenkingen en had ik het ook uitgebreid over een kwestie die ik tevoren slechts terloops had aangestipt in het schrijven aan M...: het subjectieve spreken/weten van de leraar. Ik schreef hem ook iets

over Richard Sennet en moest het onvermijdelijk ook over Adorno hebben. Veel uitvoeriger dan in een tekst die ik schreef voor een editoriaal, had ik M■■■ toegelicht wat daar zo belangrijk aan was. Wederom besloot ik hem hierover toch nog eens te horen: zijn bespiegelingen over mijn uiteenzettingen waren steeds een bron van strenge zelfkritiek.

vi. 'Beste M■■■, Ik had je verzekerd je te zullen schrijven met meer beschouwend materiaal, wat ik ook heb gedaan (zie vorige mail). Ik schrijf je echter toch opnieuw omdat ik van mezelf vind dat ook in het vorige schrijven ik al te dicht bij de feiten over de sociaal-economische voorwaarden van het leraarschap ben gebleven, ondanks de delen van mijn antwoord waarin ik een pleidooi ontwikkelde over het subjectieve spreken/ weten van de leraar – overigens geheel in de lijn van de opvatting die jij zelf ter zake aanhangt en waarover je me hebt verteld – zeker inzake de meer fundamenteel spelende mechanismen die het onderwijsgebeuren determineren.

Net als jijzelf deed, laat ik je hier nu al weten dat ook jij voor alle genuanceerde interpretaties van het materiaal van de enquête zult moeten wachten op het uiteindelijke rapport: alles hier nogmaals in mijn schrijven aan jou herformuleren zou immers te veel tijd vergen, en die tijd heb ik jammer genoeg niet. Geduld dus, mijn vriend. Ik wil je hier, vooraleer ik me waag aan meer op het kunstonderwijs toegespitste bedenkingen, toch nog meegeven dat het allerm minst de meest lonende noch inspirerende bezigheid is, het schrijven van dat rapport. Uiteraard zal het pas echt in zijn aller kleinste details worden gelezen en zullen de aangehaalde en geduide resultaten slechts grondig door de beleidsmakers worden overdacht indien zij voelen dat ze er op één of andere manier munt uit kunnen slaan. Zo werkt dat immers met rapporten – maar dat hoef ik zeker jou allerm minst uit te leggen. Toen ik deze ochtend nogmaals een deel van het ingezonden materiaal doornam, herinnerde ik me plots een droom van de voorbije nacht. Stellig had ik daarin het inzicht dat onze briefwisseling wellicht veel interessanter materiaal bevatte dan het droog, aan de normen van de neutraliteit beantwoordende idioom waarin ik het rapport aan het uitschrijven ben. Waarom niet onze briefwisseling als rapport? Maar goed: dit ijlen is vooral symptomatisch voor het besef dat ook rapporteren een kunst is indien men wil ontsnappen aan de meedogenloze logica waarover jij het hebt en waarover ik het ook in het rapport impliciet wil hebben. Dat brengt me, beste M■■■, terug bij de tekst van Richard Sennet waar ik in mijn vorig schrijven naar verwees: 'Sociologie als literatuur'. Maar daarover later meer, en uitgebreider.

Laat me, eindelijk! zul je denken, terugkeren tot wat ik had beloofd: de leraar, het leraarschap en het subjectieve spreken en weten. Om mijn pathologie verder te blijven voeden, wil ik hier toch aansluiten bij een feit

dat in de enquête heel uitgesproken naar boven komt: tegen de tendens in, is er aan kandidaat-lesgevers voor het kunstonderwijs helemaal geen tekort. Zo goed als elke kunstenaar, en ik weet dat ik hier ongeoorloofd veralgemeen, wil wel graag een plaatsje in het onderwijs, liefst het hoger kunstonderwijs. Dat heeft natuurlijk alles te maken met het precare van de situatie van de kunstenaar: precariteit stapelt zich in onze tijd en context blijkbaar boven op andere precariteiten; precariteit alom! Het is bijna ironisch te moeten vaststellen dat de kunstenaar in het onderwijs een context verbeeldt waar hij of zij kan ontsnappen aan de harde economische logica van het galeriewezen waarin hij moet opereren, en bij uitbreiding aan de schijnbaar minder harde economische logica van het systeem van subsidies voor kunstenaars dat de overheid op diverse niveaus voorziet. Ik sprak in dit verband, beste M., nog net vòòr voorbij zomer met een prof sociologie van de universiteit van Gent. Hij en zijn team voeren onderzoek naar het subsidiebeleid van de overheid en hebben toegang gekregen tot alle briefwisseling en officiële documenten van de voorbije vijftig jaar. Zo hebben ze een overzicht over de argumenten die de commissie formuleerde inzake subsidies voor kunstenaars en kunstorganisaties (in het kader van het Kunstendecreet). Hij liet me zien hoe het in de jaren 1960 en 1970 geen enkel probleem was openlijk te argumenteren dat kunstenaar x in geldnood zat, en dat *daarom* subsidie y aan hem werd toegekend. Eén van de onderzoeksters van het team liet me een brief zien waarin J. Verwilt wegens geldnood schreef naar de commissie, waarop de commissie zonder verdere duiding concludeerde: J. Verwilt zit in geldnood, we zullen hem helpen. Nu kun je inderdaad allerlei argumenten opdissen die verantwoorden waarom heden ten dage de legitiemerings van dit soort commissies niet meer kan geformuleerd zoals dat destijds en *to the point* gebeurde: dat er veel meer vraag zou zijn en veel meer kunstenaars en kunstorganisaties die dingen naar geld. Uiteraard is dat soort gewauwel een schijnvertoning: evenveel kunstenaars lijden evenveel aan zeer precare levensvooruitzichten. Wat echter is veranderd is dat men om vele redenen (daarover verder meer, beste M.) een meta-discours heeft ontwikkeld waarin men de kern van de zaak – x heeft y-veel geld nodig omdat het anders niet lukt – niet meer *as such* durft, kan of wil benoemen. Men kan natuurlijk kunstenaars en kunstorganisaties beschuldigen van hysterie, maar het punt is dat deze hysterie voortkomt uit de logica die de overheid heeft ontwikkeld inzake het niet werkelijk willen benoemen van het probleem: geldnood. Ik zal je de beschrijving van de hele machinerie van dit gedoe hier besparen, maar je begrijpt wel waar ik naar toe wil. De vraag is, om terug te keren tot de imaginaties van de kunstenaar omtrent het leraarschap: of de kunstenaar wel degelijk – ondanks zijn terechte inzicht in de noodzaak te moeten en willen

ontsnappen aan de almachtige economische logica – bij het kunstonderwijs aan het goede adres is? Uiteraard een retorische vraag, beste M... Even uiteraard is de reflex van die kunstenaars legitiem. Maar fundamenteel is hier dat, eens ze ‘met geluk’ in de onderwijscontext belanden (en die notie van ‘geluk’ nuanceer jij in je tekst gelukkig uitgebreid) ze plots voor een andere kwestie staan, die ik wil ophangen aan jouw uitspraak ‘je kunt een voortreffelijke geleerde zijn en tegelijk een ronduit beroerde leraar.’ Ik verwijs hier nogmaals naar de uitwijdingen in mijn vorige mail over het editoriaal dat ik hieromtrent schreef voor een publicatie, en ook nogmaals naar Nietzsche: ‘De arme leraren en opvoeders werden door dit onzinnige kabaal eerst verdoofd, toen zwijgzaam en tenslotte versuft, en laten geduldig met zich sollen, zoals zij op hun beurt met hun leerlingen sollen. Zelf zijn ze niet opgevoed: hoe zouden zij dan moeten opvoeden?’ Wat blijkt is dat het succes waarop de kunstenaars vandaag veelal worden aangenomen, niet verzekert dat ze een goed lesgever zijn: daartoe moeten ze tijd krijgen om zich te ontwikkelen. Meestal zijn kunstdocenten slechts zeer particulier thuis in een aantal erg beperkte (artistieke) kwesties, of beperkt tot de domeinen gerelateerd aan hun eigen praktijk. Lesgever zijn betekent echter ook dit eigen perspectief kunnen kaderen, beschouwen en overschouwen. Lacan zei niet voor niets dat het niet noodzakelijk is om de mens op te voeden, dat hij zijn opvoeding helemaal van zichzelf krijgt; maar dat hij natuurlijk wel iets moet leren, en dat dat vooral hard werken impliceert. Nietzsche kunnen we hier zonder probleem met Lacan in verband brengen: zelf niet goed zijn onderwezen of zelf moeten instaan voor de eigen opvoeding, dat haakt heel uitdrukkelijk op elkaar in. Maar de clou is natuurlijk: het ‘hard werken’. Ook de door mezelf aangedragen notie ‘subjectief spreken/ weten’ is allermint een vrijgeleide voor het zomaar verkondigen wat men wil aan studenten, ook al is dit weten gestoeld op een uiterst gestaag en reflectief geconstrueerd singulier universum gegroeid vanuit de eigen artistieke praktijk van de kunstenaar-lesgever: wel integendeel! Waar kunstenaars op botsen als ze kunstdocent worden, toch na enige tijd, – tijd die hen door de beleidsverantwoordelijken van de expansiologica soms of veelal niet wordt gegund – is dat ze ook zichzelf dienen te objectiveren, dat ze hun eigen praktijk dienen te lezen en te trachten begrijpen vanuit de bredere canon van de kunstgeschiedenis en bij uitbreiding van de geschiedenis van maatschappelijke ontwikkelingen. Die hele beweging, beste M..., die de kunstenaar-docent maakt tot hij of zij beseft dat hij slechts, en ik citeer hier mezelf, *‘pas echt ‘iets’ te zeggen heeft, op het moment dat hij of zij niet langer die vertegenwoordiger van het weten is, wanneer dus het weten van wat moet geleerd is omgeslaan in het inzicht dat enkel een subjectief spreken/ weten zinvol is’*, is afhankelijk van het harde werken waar Lacan het over heeft, van het objectiveren van

de eigen praktijk door haar te leren duiden, door er afstand van te (leren) nemen. Dit veronderstelt, nogmaals, studie. Wat me hierover invalt, beste M■■, is dat beleidsvoerders bij kandidaat-lesgevers beter zouden peilen naar het potentieel aan dit soort kwaliteiten: het kunnen maken van deze beweging van objectivering met uitzicht op een subjectief weten. Immers, zoals er met hen zal worden gesold, zo zullen ook zij sollen met hun studenten. Nietzsche transponeren naar de problematiek waar ik je over spreek zou klinken als: hoe de student laten inzien dat hij niet op de plaats van een vraag van de leraar moet gaan staan? Een goede vriend van mij verwoordde het in een meer psychoanalytisch idioom als volgt: 'Het is aan de docent(e), als oudere, als meer ervarene, als inleidende tot de wereld van niet alleen de kunsten en hun praktijk, maar de hedendaagse wereld van de (zeer vermarkte) intersubjectieve interacties, om rekening te houden met dergelijke soort situaties van overdracht. Dit betekent dat hij of zij ook hoort te achterhalen wat mogelijk zijn of haar eigen, al dan niet gemaskerde verlangens of vraagstellingen zijn. Dat is inderdaad geen sinecure en raakt al gauw aan de orde van de kuur, temeer het voorafgaande onderscheid tussen neurotische en psychotische structuren uiteraard ook geldt bij docenten.'

Beste M■■, ik zal je echter weeral eens moeten laten: moet morgen les geven en moet daartoe nog één en ander voorbereiden. Ik stuur je gauw het rapport, als ik het ooit uitgeschreven krijg. Ik zal je zeker via mail binnenkort verder toelichten waar ik met de hier al te verdicht neergeschreven problematiek heen wil.

Groeten,
Erwin'

Max Weber, *Wetenschap als beroep*, 1919, *Politiek als beroep*, 1917, Vantilt, 2013

Richard Sennet, 'Sociologie als literatuur', *De mens als werk in uitvoering*, Boom, Stichting Internationale Spinozaprijs, 2010